

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОЇ АТМОСФЕРИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

УДК 355.23:372.881.1

В. М. Ковтун

Психологічні та методичні дослідження довели, що успішність опанування іноземної мови визначають не лише розумові когнітивні процеси, пов'язані зі здоровим глуздом, але й афективна сфера, що стосується емоцій і почуттів. Так, у 50-х рр. виникла гуманістична психологія, яку започаткував Карл Роджерс, що знайшла своє подальше відображення у галузі навчання іншомовного спілкування у працях Корана та інших учених, які поміж необхідних для вивчення іноземних мов характеристик називають: мотивацію; рівень тривожності; рівень самооцінки; скутість (розкутість); схильність до ризику; емпатію, екстравертність тощо [4].

Мотивація є запуском механізмом будь-якої діяльності (праця, спілкування, пізнання). Окрім загальновідомі зовнішньої та внутрішньої мотивації розрізняють ще і глобальну, ситуативну й інструментальну мотивації. Дослідження довели, що всі без винятку види мотивації є необхідними для вивчення іноземних мов, оскільки значення мотивації може відігравати для навчання набагато більшу роль, ніж значення інтелекту того, хто навчається [9]. Висока позитивна мотивація може виступати як компенсуючий чинник у разі, якщо здібності тих, хто навчається, є недостатньо високими. Проте, у зворотному напрямку цей принцип не спрацьовує, адже жодні здібності не зможуть компенсувати відсутність навчального мотиву та забезпечити успіхи у навчанні.

Позитивна мотивація до навчання може виникнути при дотриманні таких умов:

– цікаво те, чого навчають;

– цікавий той, хто навчає;

– цікаво те, як навчають.

Самооцінка, подібно до мотивації, також може бути глобальною, ситуативною й інструментальною. Дослідження Аделаїди Хейде довели позитивну кореляцію всіх трьох вищезазначених видів самооцінки з якістю усного говоріння іноземною мовою, причому найбільша кореляція спостерігалась саме між якістю усного іншомовного мовлення та інструментальною мотивацією та самооцінкою [5]. Ураховуючи взаємовплив зазначених чинників, викладачу іноземної мови слід, перш за все, формувати комунікативну компетенцію в тих, хто навчається, оскільки її високий рівень позитивно впливатиме на самооцінку курсантів і, відповідно, значно підвищуватиме мотивацію до вивчення іноземної мови.

Низька самооцінка призводить до скутості та закомплексованості курсантів, антиподом якої є готовність до ризику, котра, у свою чергу, пов'язана з імпульсивністю. Скутість часто викликана страхом курсанта допустити помилку, а це негативно впливає на опанування мови. Курсанти, що здатні до ризику, навпаки, не бояться допускати помилки, але ж і вони не обов'язково досягають високого рівня лінгвістичної компетенції. Тому зв'язок між вищезгаданими афективними чинниками й успішністю в опануванні іноземної мови не слід вважати однозначним. Оптимальне ж вирішення проблеми полягає, як завжди, у знаходженні балансу: потрібно заохочувати особливо обережних курсантів, а тих, хто надто схильний до ризику, навпаки – частіше зупиняти, щоб вони не домінували у спілкуванні.

У тісному взаємозв'язку із самооцінкою та рівнем розкнутості у процесі опанування іноземної мови знаходиться і рівень стану тривожності курсантів у процесі навчання.

Психологи розрізняють тривожність на глобальному рівні (тобто як рису характеру, що притаманна тому чи іншому індивіду), а також ситуативну тривожність (реакція на стресову ситуацію) [6]. Викладачеві, який прагне досягти успіху у створенні оптимально позитивної атмосфери навчання

іноземній мові, потрібно брати до уваги ще й фізіологічні риси стану тривожності – уміти розрізняти дебілітативну та фасилітативну тривожність, оскільки, наприклад, дебілітативна тривожність виснажує організм та є завадою у процесі навчання, а фасилітативна – навпаки, забезпечує інтелектуальне напруження [4].

Як довели дослідження Бейлі (1983 р.), гальмувати успішність процесу навчання іноземної мови може як високий рівень тривожності, так і її повна відсутність [6]. Відомо, що у процесі спілкування рідною мовою велику роль відіграє емпатія (співпереживання, уміння поставити себе на місце співрозмовника). Цікавим є й факт, що ця якість не виявила значущої кореляції з успішністю опанування іноземної мови. Отже, можна припустити, що, курсанти, які мають високий рівень емпатії, не обов'язково досягають успіхів у процесі опанування іноземної мови. Екстраверсія, як і емпатія, також не має значних кореляцій із рівнем комунікативної компетенції [7]. Більш того, дослідження, проведені серед дорослих японських студентів, виявили більшу успішність інтровертів у галузі вимови та розуміння. Можливо, стосовно діалогічного спілкування результати були б протилежними, але ні в якому разі не у читанні і письмі [9].

Отже, викладачу необхідно переглянути своє ставлення до пантомім, рольових ігор та інших видів драматичної активності, у яких інтроверти можуть з об'єктивних причин відчувати труднощі.

Доцільно відзначити, що тривожність, низька самооцінка й інші негативні переживання та установки (сором, відчуття провини тощо) складають основу механізму виникнення психологічних бар'єрів. Психологи умовно поділяють бар'єри на смислові і суто психологічні [7]. Смислові є наслідком того, що одне й те саме явище або висловлювання має для комунікантів різний зміст. Психологічні ж бар'єри виявляються у неадекватній для ситуації спілкування пасивності чи, навпаки, понаднормовій активності суб'єкта говоріння, що заважає виконанню ним тих чи інших комунікативних завдань.

Мовний бар'єр – це суб'єктивна неможливість використовувати набуті знання. Це своєрідний психологічний бар'єр говоріння, які є широко розповсюдженим як на початковому етапі навчання, так і в його подальшому процесі. Він виявляється у неможливості суб'єкта висловити свої думки, точку зору тощо. Слід зауважити, що бар'єр говоріння існує і в рідній мові комунікантів, тому у процесі іншомовного спілкування він виявляє себе значно виразніше.

На думку Б. Д. Паригіна, психологічні бар'єри виконують дві функції:

- функцію психологічної перешкоди;
- функцію психологічного захисту [6].

Виникнення будь-якого психологічного бар'єра супроводжується виникненням критичної ситуації (неможливість реалізації внутрішніх мотивів, намірів, цінностей).

Емоційний стан людини, її основні переживання (радість, печаль, задоволення чи невдоволеність, відчай, хвилювання тощо), усі почуття та настрої, які сповнюють повсякденне життя, пов'язано, у першу чергу, з успіхами чи невдачами людини у реалізації її намірів. Це такий вид діяльності, що супроводжується успіхом і радістю та стає привабливим, як багато інших елементів ситуації успіху. То ж цілком очевидним є і той факт, що привабливими для нас стають люди, які допомагають долати труднощі. Адже у такому випадку ціннісні відносини виникають на основі роботи механізму асоціації. У цьому й полягає успіх викладача, що допомагає курсантам подолати труднощі та бар'єри.

Отже, у процесі навчання усного іноземного мовлення викладачу необхідно, перш за все, уміти визначити наявність психологічного бар'єра, розпізнати його походження і характер, а згідно з цим обрати певний метод навчання, який є найбільш прийнятним для тієї чи іншої групи тих, хто навчається. Щодо середовища курсантів вищого військового навчального закладу, то слід звернути особливу увагу на специфіку психологічного середовища, у якому вони навчаються та виховуються.

Вивчення психологічних бар'єрів у контексті навчання іншомовного спілкування зумовлено також і необхідністю розвитку та підвищення мотиваційного рівня навчально-пізнавальної діяльності курсантів, створення оптимальних умов їх взаємодії.

Такий механізм може бути покладено в основу організації мовленнєвої діяльності курсантів на заняттях іноземної мови. При цьому діяльність викладача має бути спрямовано на:

- створення сприятливих умов для актуалізації механізмів мовленнєвої діяльності;
- моніторинг і контроль процесу подолання мовних бар'єрів.

З метою профілактики та подолання психологічних бар'єрів у контексті іншомовного спілкування можна визначити необхідність створення таких педагогічних умов:

- створення психологічно сприятливого клімату взаємодії і довіри, атмосфери сприйняття емоційної теплоти та відчуття безпеки на занятті;
- формування позитивних емоцій у процесі навчання;
- моделювання ситуацій успіху;
- створення особливих умов у межах реалізації навчального процесу з урахуванням активності, особистісних мотивів, інтересів і вподобань курсантів [1].

У процесі навчання у вищому військовому навчальному закладі курсанти намагаються звикнути до життя в умовах обмеженої свободи. Саме тому вони вкрай потребують не лише розуміння, але й конструктивної допомоги з боку викладача. Відомо, що близько 60 % від загальної кількості тих, хто навчається, постійно або часто переживають стрес навчання. Це призводить до стрімкого погіршення показників як психологічного, так і фізичного здоров'я курсантів. На такому фоні значно знижуються успішність та якість навчання, посилюється стан внутрішньої тривожності і погіршується дисципліна. Отже, актуальність проблеми необхідності формування сприятливого психологічного середовища з

урахуванням труднощів та особливих потреб курсантів на заняттях з іноземної мови є очевидною.

У процесі реалізації кваліфікованої психологічної допомоги з боку викладача необхідно враховувати педагогічні умови створення позитивного середовища. Завдяки використанню новітніх методів в умовах інтерактивного навчання досягнути цього цілком реально. У навчальних ситуаціях, які моделюються викладачем під час заняття, курсанти мають можливість експериментувати з різними стилями спілкування, засвоювати і відпрацьовувати нові вміння та навички взаємодії, відчуваючи при цьому психологічний комфорт і захищеність.

Згідно з цим важливим етапом заняття є організаційним моментом, оскільки він необхідний як для мобілізації мовного матеріалу з теми та введення курсантів у мовне середовище, так і для створення сприятливої атмосфери (емоційна розрядка, зниження втоми, підвищення рівня уважності, встановлення контакту у навчальній групі тощо). Для реалізації таких завдань на організаційному етапі заняття з іноземної мови можна використати такі ігрові методи як, наприклад, “Компліменти”, коли курсантам пропонується зробити компліменти один одному під час роботи у парах:

A: You are so beautiful today.

D: Thanks a lot. You are so attentive.

Таку гру можна використовувати на заняттях з теми “Опис зовнішності людини”. Це не лише сприятиме актуалізації тематичної лексики, а й допоможе створенню сприятливих взаємовідносин та сприятливої атмосфери у результаті провокування появи позитивних емоцій, підвищення рівня самооцінки курсантів.

Різновидом такого типу завдань може бути вправа “Hot potatoe” (гаряча картопля). Для проведення такої гри потрібен м’ячик. Перед початком гри викладач повідомляє, що курсанти мають уявити, що це не просто м’яч, а гаряча картопля, яка обпікає руки, коли її довго тримати. Курсанти сідають,

утворюючи коло, і кидають м'ячик один одному, ставлячи при цьому різні запитання:

What are you thinking about now?

What is your favourite colour?

What did you have today for breakfast? тощо.

Курсант, який спіймав м'ячик, має швидко відповісти на нього, придумати інше запитання та поставити його своєму товаришу, відповідно кинувши м'ячик. Як бачимо, така проста гра сприяє вирішенню багатьох завдань як щодо подолання мовних та психологічних бар'єрів, так і для розвитку швидкої реакції (що, до речі, є основною вимогою подальшої професійної діяльності курсантів), виникненню спонтанного мовлення для актуалізації як лексичного, так і граматичного матеріалу (утворення запитальних речень) тощо.

Під час вивчення та засвоєння граматичного матеріалу на занятті також можна використовувати елементи гри, які виконуватимуть одразу декілька функцій. Наприклад, під час виконання вправ на закріплення правил вживання теперішнього доконаного часу (Present Perfect Tense) пропонується організувати гру "I swear to tell truth" ("Присягаюся говорити правду"). Курсанти утворюють "круглий стіл", сідаючи обличчям один до одного. Перед початком гри обов'язково дати установку. Наприклад, усім хором промовити клятву "I swear to tell truth, only truth and nothing but the truth during this game" ("Під час цієї гри я обіцяю говорити правду, лише правду і нічого крім правди"). Викладач пропонує курсантам індивідуально по черзі відповісти на завчасно підготовлені ним запитання (написані на окремих картках), що вжито у зазначеній формі граматичного часу. Особливо уважно слід підійти до вибору запитань, адже потрібно не забувати про необхідність елемента створення позитивної атмосфери на занятті. Тому пропонується скласти такі запитання, які б не тільки відповідали соціальним інтересам вікової групи курсантів, але й містили елемент гумору, що, як відомо, значною мірою сприяє зняттю напруження та появи позитивних емоцій, наприклад "Have you ever wanted to

escape?”, “Have you ever been proud of yourself?” тощо. Завдання можна урізноманітнити, запропонувавши курсантам самостійно скласти запитання у письмовій формі та відповісти на них у заданому порядку. При цьому можна також зазначити, що відповіді можна давати лише на ті запитання, які граматично правильно оформлені.

Надзвичайно важливою умовою досягнення позитивних результатів у створенні сприятливого психологічного клімату на занятті за допомогою виконання описаних завдань є безпосередня участь викладача у грі. Це значною мірою сприяє усуненню психологічного бар'єру між суб'єктами навчального процесу.

Слід зазначити, що використання такої форми роботи на занятті сприятиме активізації уваги курсантів, спонукатиме їх до спонтанного мовлення, сприятиме розвитку атмосфери взаємодовіри і встановленню контакту у групі.

Загалом, вправи та завдання на занятті з іноземної мови, які сприятимуть формуванню сприятливої атмосфери, можна умовно об'єднати у такі групи:

- комплекс вправ, спрямованих на формування атмосфери взаємоповаги і взаємодовіри на занятті;
- вправи, що допомагають розвитку згуртованості колективу курсантів;
- вправи, які допомагають розвинути спроможність адекватного сприйняття партнера з мовлення;
- комунікативні вправи;
- вправи, що сприяють формуванню рефлексивних навичок.

Отже, створення сприятливої атмосфери на занятті є однією з найважливіших передумов успішного опанування іноземної мови. На основі аналізу психологічних чинників створення позитивної атмосфери викладачу необхідно провести діагностику емоційно-психологічного стану курсантів з метою виявлення психологічних бар'єрів та визначення загальної психологічної атмосфери у групі, спрямувати свою діяльність на підвищення мотиваційного рівня навчально-пізнавальної діяльності курсантів і створення оптимальних

умов їх взаємодії. Педагогічні умови створення позитивної атмосфери реалізуються у використанні новітніх методів інтерактивного навчання. На заняттях має панувати атмосфера пошуку та відкритості, адже в інтерактивній, як і в будь-якій іншій моделі навчання, викладач надає курсантам підтримку лише в тому обсязі, в якому вони його потребують.

Список використаної літератури

1. Андреева, Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : АспектПресс, 1999. – 376 с.
2. Бабанский, Ю. К. Оптимизация процесса обучения / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1977. – 254 с.
3. Басова, Н. В. Педагогика и практическая психология / Н. В. Басова. – Ростов н\Д : Феникс, 1999. – 396 с.
4. Демьянков, В. З. Когнитивная лингвистика как объект интерпретирующего подхода [Электронный ресурс] / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – Режим доступа к журн. : <http://www.infolex.ru/Cogni.htm>.
5. Зимняя, И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И. А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.
6. Кравченко, Т. К. Психологические основы обучения иностранным языкам в англоязычных странах [Электронный ресурс] / Т. К. Кравченко. – Режим доступа : <http://englishmax.ru>.
7. Реан, А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан. – М. ; Харьков ; Минск ; СПб. : Питер, 2000. – 432 с.
8. Солсо, Р. Л. Когнитивная психология / Р. Л. Солсо. – М., 2002.
9. Такман, Б. В. Педагогическая психология: от теории к практике / Б. В. Такман ; [пер. с англ.]. – М. : ОАО Издательская группа “Прогресс”, 2002. – 571 с.

Рецензент: кандидат педагогических наук Щеголева Т. Л.